

INKLYUZIV TA'LIM VA UNING BUGUNGI KUNDAGI AHAMIYATI

G'oyipova Muhayyo Xolmaxammadovna

Namangan viloyati To'raqo'rg'on tumani Shaxand qishlog'i

6- umumiy o'rta ta'lim maktabi

Boshlang'ich ta'lim o'qituvchisi

Annotatsiya

Mazkur maqolada inklyuziv ta'limning mazmun-mohiyati, uning pedagogik va ijtimoiy ahamiyati hamda zamonaviy ta'lim tizimidagi o'rni ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Inklyuziv ta'limning asosiy maqsadi barcha bolalarga, jumladan, alohida ta'lim ehtiyojiga ega bo'lgan o'quvchilarga teng imkoniyat yaratishdan iborat ekanligi yoritilgan. Maqolada inklyuziv ta'limning jamiyatda tolerantlik, insonparvarlik va ijtimoiy tenglikni shakllantirishdagi roli, ta'lim jarayonida individual yondashuvni ta'minlashdagi ahamiyati hamda maxsus pedagogik texnologiyalarni qo'llash zarurati haqida fikr yuritilgan. Shuningdek, O'zbekistonda inklyuziv ta'limni rivojlantirish bo'yicha amalga oshirilayotgan islohotlar, mavjud muammolar va ularni bartaraf etish yo'llari tahlil qilingan. Maqola yakunida inklyuziv ta'limning barkamol avlodni tarbiyalash va zamonaviy demokratik jamiyatni rivojlantirishdagi ahamiyati yuzasidan ilmiy xulosalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: Inklyuziv ta'lim, maxsus ta'lim ehtiyojlari, integratsiya, tolerantlik, ijtimoiy moslashuv, pedagogik yondashuv, innovatsion texnologiyalar, teng ta'lim imkoniyati, alohida ehtiyojli bolalar, maxsus pedagogika, ta'lim sifati, insonparvarlik, reabilitatsiya, individual yondashuv, ijtimoiy himoya.

Bugungi kunda dunyo miqyosida ta'lim tizimini insonparvarlashtirish, barcha bolalar uchun teng ta'lim imkoniyatlarini yaratish hamda ijtimoiy adolat tamoyillarini ta'minlash masalalari dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Jamiyat taraqqiyoti va demokratik qadriyatlarining rivojlanishi natijasida har bir insonning sifatli ta'lim olish huquqini ta'minlash davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylanmoqda. Shu nuqtayi

nazardan inklyuziv ta'lim tizimi zamonaviy pedagogikaning eng muhim va istiqbolli yo'nalishlaridan biri sifatida e'tirof etilmoqda. Inklyuziv ta'lim nafaqat alohida ta'lim ehtiyojiga ega bolalarning ta'lim olish huquqini ta'minlaydi, balki jamiyatda tenglik, bag'rikenglik va insonparvarlik muhitini shakllantirishga ham xizmat qiladi.

“Inklyuziv ta'lim” tushunchasi ingliz tilidagi “inclusion” so'zidan olingan bo'lib, “qo'shilish”, “jalb etish”, “birgalikda ishtirok etish” ma'nolarini anglatadi. Ushbu ta'lim shaklining asosiy maqsadi – barcha bolalarni, ularning jismoniy, psixik yoki ijtimoiy xususiyatlaridan qat'i nazar, umumiy ta'lim tizimiga jalb qilish va ular uchun teng imkoniyatlar yaratishdan iboratdir. Inklyuziv ta'limda bolaning nuqsoniga emas, balki uning imkoniyatlariga e'tibor qaratiladi. Shu sababli bu yondashuv har bir bolaning individual ehtiyojlarini hisobga olgan holda ta'lim jarayonini tashkil etishni nazarda tutadi.

Zamonaviy jamiyatda alohida ta'lim ehtiyojiga ega bolalarning ijtimoiy moslashuvi va jamiyat hayotida faol ishtirok etishi muhim masalalardan biri hisoblanadi. Avvallari bunday bolalar maxsus maktab yoki internatlarda alohida ta'lim olgan bo'lsa, bugungi kunda xalqaro tajriba ularni sog'lom tengdoshlari bilan birgalikda o'qitish samaraliroq ekanligini ko'rsatmoqda. Chunki inklyuziv ta'lim bolalarning nafaqat bilim olishiga, balki ijtimoiylashuviga, kommunikativ ko'nikmalarining rivojlanishiga va o'ziga bo'lgan ishonchining ortishiga ham yordam beradi. Shu bilan birga, sog'lom bolalarda ham bag'rikenglik, hamdardlik, insonparvarlik va o'zaro hurmat kabi ijobiy fazilatlar shakllanadi.

Bugungi kunda inklyuziv ta'lim xalqaro miqyosda qo'llab-quvvatlanayotgan muhim pedagogik yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Xususan, UNESCO, UNICEF hamda BMT tomonidan barcha bolalarning sifatli ta'lim olish huquqini ta'minlash bo'yicha qator xalqaro hujjatlar va dasturlar ishlab chiqilgan. “Bola huquqlari to'g'risidagi Konvensiya”, “Nogironlar huquqlari to'g'risidagi Konvensiya” kabi xalqaro hujjatlar inklyuziv ta'limning huquqiy asoslarini mustahkamlab berdi. Ushbu hujjatlarda har bir bolaning diskriminatsiyasiz ta'lim olish huquqi kafolatlangan.

O‘zbekistonda ham so‘nggi yillarda inklyuziv ta’lim tizimini rivojlantirishga katta e’tibor qaratilmoqda. Davlat tomonidan qabul qilinayotgan farmon va qarorlar asosida alohida ta’lim ehtiyojiga ega bolalarni umumta’lim muassasalariga jalb qilish, ular uchun maxsus pedagogik va psixologik sharoitlar yaratish bo‘yicha keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Maktablarda inklyuziv sinflarni tashkil etish, maxsus pedagog va psixologlar faoliyatini yo‘lga qo‘yish, pedagog kadrlarning malakasini oshirish kabi chora-tadbirlar ta’lim tizimini yanada takomillashtirishga xizmat qilmoqda.

Inklyuziv ta’limning samaradorligi ko‘p jihatdan ta’lim jarayonining to‘g‘ri tashkil etilishiga bog‘liq. Bunda individual yondashuv, differensial ta’lim, maxsus pedagogik metodlar va innovatsion texnologiyalardan foydalanish muhim ahamiyatga ega. Ayniqsa, logopedik yordam, psixologik-pedagogik qo‘llab-quvvatlash, korreksion mashg‘ulotlar hamda ota-onalar bilan hamkorlik inklyuziv ta’limning muvaffaqiyatli amalga oshirilishida muhim omil hisoblanadi. Shu bilan birga, ta’lim muassasalarida qulay psixologik muhit yaratish va jamiyatda nogironligi bo‘lgan shaxslarga nisbatan ijobiy munosabatni shakllantirish ham dolzarb vazifalardan biridir.

Shu bilan birga, inklyuziv ta’limni joriy etish jarayonida ayrim muammolar ham mavjud. Jumladan, maxsus tayyorgarlikka ega pedagog kadrlarning yetishmasligi, moddiy-texnik bazaning to‘liq shakllanmaganligi, ayrim ota-onalar va jamiyat vakillarining inklyuziv ta’lim haqidagi tushunchalarining yetarli emasligi ushbu tizim rivojlanishiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Shu sababli inklyuziv ta’limni rivojlantirishda davlat, ta’lim muassasalari, pedagoglar, ota-onalar va jamiyatning hamkorligi muhim ahamiyat kasb etadi.

Mazkur maqolada inklyuziv ta’limning nazariy asoslari, uning bugungi kundagi ahamiyati hamda zamonaviy ta’lim tizimidagi o‘rni ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Shuningdek, inklyuziv ta’limni samarali tashkil etishning pedagogik imkoniyatlari, mavjud muammolar va ularni bartaraf etish yo‘llari yuzasidan ilmiy xulosalar bayon etiladi.

Inklyuziv ta'lim zamonaviy ta'lim tizimining eng muhim va insonparvar yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Ushbu ta'lim shakli barcha bolalarning, jumladan, jismoniy yoki psixik rivojlanishida nuqsoni bo'lgan, maxsus ta'lim ehtiyojiga ega o'quvchilarning umumiy ta'lim jarayonida teng ishtirok etishini ta'minlashga qaratilgan. Inklyuziv ta'limning asosiy g'oyasi shundan iboratki, har bir bola o'zining individual imkoniyatlari, ehtiyojlari va qobiliyatlaridan qat'i nazar, sifatli ta'lim olish huquqiga ega. Shu sababli inklyuziv ta'lim nafaqat pedagogik jarayon, balki ijtimoiy tenglik va inson huquqlarini ta'minlashga xizmat qiluvchi muhim tizim sifatida ham e'tirof etiladi.

Inklyuziv ta'limning asosiy maqsadi – alohida ehtiyojli bolalarni jamiyatdan ajratmagan holda, ularni sog'lom tengdoshlari bilan birgalikda ta'lim olishiga sharoit yaratishdan iboratdir. Bu jarayonda bolaning nuqsoniga emas, balki uning imkoniyatlari va salohiyatiga e'tibor qaratiladi. An'anaviy maxsus ta'lim tizimida bunday bolalar alohida muassasalarda o'qitilgan bo'lsa, inklyuziv ta'limda ular umumiy ta'lim muassasalariga integratsiya qilinadi. Natijada bolalar ijtimoiy muhitga tezroq moslashadi, muloqot qilish ko'nikmalari rivojlanadi va o'zlarini jamiyatning teng huquqli a'zosi sifatida his etadilar.

Inklyuziv ta'limning bugungi kundagi ahamiyati jamiyatda insonparvarlik va tolerantlik tamoyillarini shakllantirish bilan chambarchas bog'liqdir. Sog'lom bolalar alohida ehtiyojli tengdoshlari bilan birga ta'lim olishi natijasida ularda mehr-oqibat, hamdardlik, o'zaro hurmat va bag'rikenglik kabi ijobiy sifatlar shakllanadi. Shu bilan birga, maxsus ehtiyojga ega bolalarda ham o'ziga bo'lgan ishonch ortadi, ijtimoiy faollik rivojlanadi hamda ular jamiyat hayotida faol ishtirok etishga intiladi. Bu esa jamiyatda diskriminatsiya va ijtimoiy cheklanishning kamayishiga xizmat qiladi.

Inklyuziv ta'limning samaradorligi ko'p jihatdan ta'lim jarayonining qanday tashkil etilishiga bog'liq. Bunda individual yondashuv muhim ahamiyat kasb etadi. Har bir bolaning psixologik, fiziologik va intellektual xususiyatlari turlicha bo'lgani sababli o'qituvchi ta'lim jarayonini o'quvchilarning imkoniyatlariga mos ravishda tashkil etishi lozim. Differensial yondashuv, moslashtirilgan o'quv dasturlari, maxsus metod va vositalardan foydalanish inklyuziv ta'limning samaradorligini oshiradi. Ayniqsa, maxsus

pedagogika va logopediya elementlaridan foydalanish nutqida, eshitishida yoki harakatida nuqsoni bo'lgan bolalarning rivojlanishida muhim o'rin tutadi.

Inklyuziv ta'limni tashkil etishda pedagogning kasbiy kompetentligi muhim omillardan biridir. Zamonaviy o'qituvchi nafaqat o'z fanini mukammal bilishi, balki maxsus ehtiyojli bolalar bilan ishlash metodikasini ham egallagan bo'lishi zarur. Pedagog o'quvchilarning individual imkoniyatlarini aniqlashi, ular uchun qulay psixologik muhit yaratishi va motivatsion qo'llab-quvvatlashni amalga oshirishi kerak. Shu bilan birga, inklyuziv sinflarda faoliyat yurituvchi pedagoglarda sabr-toqat, empatiya, kommunikativlik va ijodkorlik kabi sifatlarning rivojlangan bo'lishi muhim ahamiyatga ega.

Bugungi kunda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining rivojlanishi inklyuziv ta'lim imkoniyatlarini yanada kengaytirmoqda. Elektron darsliklar, interaktiv platformalar, multimedia vositalari va maxsus dasturlar alohida ehtiyojli bolalarning bilim olish jarayonini yengillashtiradi. Masalan, eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalar uchun subtitrli videodarslar, ko'rishida muammosi bo'lgan o'quvchilar uchun audio materiallar va maxsus ekran dasturlari katta yordam beradi. Shuningdek, masofaviy ta'lim texnologiyalari harakatida cheklanishi bo'lgan bolalarning uy sharoitida ham sifatli ta'lim olishiga imkon yaratadi.

Inklyuziv ta'limni samarali amalga oshirishda ota-onalar bilan hamkorlik ham muhim o'rin tutadi. Ota-onalarning pedagoglar va mutaxassislar bilan muntazam aloqada bo'lishi bolaning rivojlanishidagi muammolarni o'z vaqtida aniqlash va bartaraf etishga yordam beradi. Bundan tashqari, oiladagi ijobiy psixologik muhit bolaning ijtimoiylashuvi va ta'lim jarayoniga moslashuviga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli inklyuziv ta'lim tizimida ota-onalar uchun psixologik-pedagogik maslahatlar tashkil etish ham muhim hisoblanadi.

Hozirgi kunda O'zbekistonda inklyuziv ta'lim tizimini rivojlantirish bo'yicha keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Davlat tomonidan qabul qilinayotgan normativ-

huquqiy hujjatlar asosida umumta'lim maktablarida inklyuziv sinflar tashkil etilmoqda, maxsus pedagog va psixologlar faoliyati yo'lga qo'yilmoqda hamda ta'lim muassasalarining moddiy-texnik bazasi takomillashtirilmoqda. Ayniqsa, imkoniyati cheklangan bolalarning ta'lim olish huquqini ta'minlash va ularni jamiyat hayotiga integratsiya qilish masalalari davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida qaralmoqda.

Shu bilan birga, inklyuziv ta'lim tizimini rivojlantirishda ayrim muammolar ham mavjud. Jumladan, maxsus tayyorgarlikka ega pedagoglarning yetishmasligi, ayrim ta'lim muassasalarida zarur sharoitlarning to'liq yaratilmaganligi hamda jamiyatda inklyuziv ta'lim madaniyatining yetarli shakllanmaganligi ushbu tizim samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Ayrim hollarda ota-onalar orasida ham maxsus ehtiyojli bolalarni umumiy ta'lim muassasalarida o'qitishga nisbatan salbiy qarashlar uchrab turadi. Shu sababli inklyuziv ta'limni rivojlantirish uchun keng targ'ibot ishlari olib borish, pedagog kadrlar malakasini oshirish va ta'lim muassasalarida zarur infratuzilmani yaratish muhim vazifa hisoblanadi.

Umuman olganda, inklyuziv ta'lim jamiyat taraqqiyoti va insonparvarlik tamoyillarining muhim ko'rsatkichlaridan biridir. Ushbu ta'lim shakli barcha bolalarning teng huquqli ravishda sifatli ta'lim olishiga imkon yaratadi, ularning ijtimoiy moslashuvini ta'minlaydi hamda jamiyatda tolerantlik va hamjihatlik muhitini shakllantiradi. Shu sababli inklyuziv ta'limni rivojlantirish va uni ta'lim tizimining barcha bosqichlarida samarali joriy etish zamonaviy pedagogikaning ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, inklyuziv ta'lim zamonaviy ta'lim tizimining eng muhim va insonparvar yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Ushbu ta'lim shakli barcha bolalarning, ularning jismoniy, psixik yoki ijtimoiy xususiyatlaridan qat'i nazar, teng huquqli ravishda sifatli ta'lim olish imkoniyatini yaratishga xizmat qiladi. Inklyuziv ta'limning asosiy maqsadi alohida ta'lim ehtiyojiga ega bolalarni jamiyatdan ajratmasdan, ularni sog'lom tengdoshlari bilan birgalikda o'qitish va ijtimoiy hayotga moslashtirishdan iboratdir. Shu

jihatdan inklyuziv ta'lim nafaqat pedagogik, balki ijtimoiy va ma'naviy ahamiyatga ega bo'lgan tizim sifatida ham muhim o'rin tutadi.

Maqolada tahlil qilinganidek, inklyuziv ta'lim bolalarning shaxs sifatida rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatadi. Maxsus ehtiyojli bolalar umumiy ta'lim muhitida o'z tengdoshlari bilan muloqot qilish orqali ijtimoiylashadi, o'ziga bo'lgan ishonchi ortadi va mustaqil hayotga tayyorlanadi. Shu bilan birga, sog'lom bolalarda ham insonparvarlik, bag'rikenglik, hamdardlik va o'zaro hurmat kabi muhim insoniy fazilatlar shakllanadi. Natijada jamiyatda tenglik va tolerantlik tamoyillari mustahkamlanib, diskriminatsiya holatlarining kamayishiga zamin yaratiladi.

Inklyuziv ta'limning samaradorligi ko'p jihatdan ta'lim jarayonining to'g'ri tashkil etilishiga bog'liqdir. Individual yondashuv, differensial ta'lim, innovatsion pedagogik texnologiyalar va axborot-kommunikatsiya vositalaridan foydalanish alohida ta'lim ehtiyojiga ega bolalarning imkoniyatlarini kengaytiradi. Ayniqsa, maxsus pedagogik yordam, logopedik mashg'ulotlar, psixologik qo'llab-quvvatlash va ota-onalar bilan hamkorlik inklyuziv ta'limning muvaffaqiyatli amalga oshirilishida muhim omil hisoblanadi. Shu sababli pedagoglarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish va ularni maxsus metodikalar bilan qurollantirish dolzarb vazifalardan biri bo'lib qolmoqda.

Bugungi kunda O'zbekistonda inklyuziv ta'lim tizimini rivojlantirish bo'yicha keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Umumta'lim muassasalarida inklyuziv sinflarning tashkil etilishi, maxsus pedagog va psixologlar faoliyatining yo'lga qo'yilishi, ta'lim muassasalarining moddiy-texnik bazasini mustahkamlash bo'yicha olib borilayotgan ishlar bu sohadagi muhim qadamlar hisoblanadi. Shu bilan birga, inklyuziv ta'limni rivojlantirishda jamiyatning barcha qatlamlari – pedagoglar, ota-onalar, davlat tashkilotlari va jamoatchilikning hamkorligi alohida ahamiyatga ega.

Shuningdek, inklyuziv ta'lim tizimida hali o'z yechimini kutayotgan ayrim muammolar ham mavjud. Maxsus tayyorgarlikka ega mutaxassislarning yetishmasligi, ayrim ta'lim muassasalarida infratuzilmaning talab darajasida emasligi hamda jamiyatda

inklyuziv madaniyatning to'liq shakllanmaganligi ushbu tizim samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shu bois inklyuziv ta'limni rivojlantirish uchun pedagog kadrlarni tayyorlashni kuchaytirish, moddiy-texnik sharoitlarni yaxshilash, zamonaviy texnologiyalarni keng joriy etish va aholining inklyuziv ta'lim haqidagi bilimlarini oshirish muhim vazifalardan biri bo'lib qolmoqda.

Demak, inklyuziv ta'lim jamiyatning ma'naviy va ijtimoiy taraqqiyotini belgilovchi muhim omillardan biridir. Ushbu ta'lim shakli barcha bolalarning teng imkoniyatlar asosida rivojlanishiga, ularning jamiyatga muvaffaqiyatli integratsiyalashuviga va barkamol shaxs sifatida shakllanishiga xizmat qiladi. Shu sababli inklyuziv ta'limni takomillashtirish, uning samaradorligini oshirish va ta'lim tizimining barcha bosqichlarida keng joriy etish zamonaviy pedagogikaning ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan inklyuziv ta'lim tizimini rivojlantirishga oid farmon va qarorlar to'plami. – Toshkent, 2021.
3. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining alohida ta'lim ehtiyojiga ega bolalarni qo'llab-quvvatlashga oid qarorlari to'plami. – Toshkent, 2022.
4. Avramidis E., Norwich B. Teachers' Attitudes Towards Integration/Inclusion. – European Journal of Special Needs Education, 2017.
5. Назарова Н.М. Специальная педагогика. – Москва: Академия, 2016. – 400 с.
6. Karimova V.M. Maxsus pedagogika asoslari. – Toshkent: O'qituvchi, 2017. – 220 b.
7. Po'latova P.M. Inklyuziv ta'lim metodikasi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020. – 184 b.
8. Xamidov X.X. Defektologiya va logopediya asoslari. – Toshkent: Tafakkur, 2019. – 240 b.

9. Nurkeldiyeva D.A. Alohida ehtiyojli bolalar psixologiyasi. – Toshkent: Innovatsion rivojlanish, 2021. – 198 b.
10. Ismoilova Z.K. Inklyuziv ta’limda pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2022. – 176 b.
11. Rasulov A.A. Inklyuziv ta’limning pedagogik va psixologik asoslari. – Toshkent: Mumtoz so‘z, 2023. – 214 b.